

Vrije tijd als grondrecht: van recht naar luxe?

Inleiding netwerkdag aan zee, 5 juni, Oostende, 2015.

We starten vandaag met een welgemeend en dik verdiend applaus. Twintig jaar na het Algemeen Verslag van de Armoede lijkt “cultuur is geen luxe” geen loze slogan meer. Participatie aan sport, jeugdwerk en cultuur voor mensen in armoede mogelijk maken staat alvast in dikke letters in de afsprakennota’s van 86 lokale netwerken in Vlaanderen. Ook een heleboel andere actoren op verschillende beleidsniveaus en sectoren maken werk van artikel 23, vijfde lid, in de Grondwet: het recht op maatschappelijke en culturele ontplooiing.

Maar naast een verdiende duim voor u allemaal, willen we het vandaag ook hebben over de kwetsbaarheid van een sociaal grondrecht als vrije tijd. Besparingen op alle echelons en de toenemende lokale autonomie onder meer op het vlak van vrijetijdsbeleid – jullie allen bekend – lijken het recht op vrije tijd voor mensen in armoede te ondergraven. En een doorgedreven plichtendiscours en accent op responsabilisering in het armoedebeleid, lijkt soms haaks te staan op het recht op ontplooiing van mensen in armoede. Wij stellen onszelf de vraag: wordt jeugdwerk, cultuur en sport terug een luxeproduct – en geen recht – voor mensen in armoede?

We hopen alvast samen met u van niet. We gingen op zoek naar praktijkvoorbeelden, en ja, we vonden er een pak die onze vrees bevestigen. Maar we vonden evengoed voorbeelden waarbij middenveld, overheden en hoeders van de grondrechten samen tegen de stroom ingaan en tonen hoe vrijetijdsparticipatie als sociaal grondrecht wel handen en voeten kan krijgen. We vatten onze bevindingen samen in een aantal ingrediënten die we nodig achten om het recht op vrijetijdsparticipatie voor mensen in armoede effectief te realiseren:

1. Een stevig draagvlak

Sociale grondrechten zijn een buitenbeentje in het rechtenveld. De klassieke grondrechten vereisen dat de staat zich onthoudt van bemoeienis – bijvoorbeeld de persoonlijke levenssfeer eerbiedigt. De sociale grondrechten vereisen dat de staat zich juist wél met de burger bemoeit. De sociale grondrechten erkennen dat iedereen recht heeft op een menswaardig leven en vereisen dat de overheid hiervoor actief optreedt. Artikel 23 van de Belgische grondwet bevestigt dat eenieder het recht heeft een menswaardig leven te leiden. Het artikel somt een aantal economische, sociale en culturele rechten op en bepaalt dat ze gewaarborgd zijn door de wet. Deze rechten en de andere rechten van de mens dienen op voet van gelijkheid te worden behandeld omdat ze onderling afhankelijk en ondeelbaar zijn. Vrije tijd als grondrecht kan dus niet apart benaderd worden. Want wat is de fundamentele betekenis van bijvoorbeeld het recht op cultuur als je geen rekening houdt met de noden van mensen in armoede op het vlak van mobiliteit, onderwijs of welzijn om aan cultuur te participeren?

Hoe kan een sociaal grondrecht als vrije tijd nu gerealiseerd worden? Een puur individueel juridische aanpak om je rechten op te eisen lijkt niet meteen aan de orde. Het is niet realistisch om te verwachten dat mensen – en zeker personen in armoede – naar een rechtbank toestappen om aan te klagen dat hun het recht op maatschappelijke ontplooiing wordt ontzegd. Bijvoorbeeld omdat het cultuuraanbod in je gemeente te duur, te onbereikbaar is of omdat het zwembad geschrapt wordt of omdat je meer moet betalen om te zwemmen als je geen inwoner bent.

Alhoewel sommige burgerinitiatieven net wel de stap durven zetten om het recht op vrijetijdsparticipatie van anderen in te perken. Herinner u de zaak van het omstreden speelplein in Lauwe.

<<Het speelplein in Lauwe werd in 2007 gesloten omdat vier burens een klacht hadden ingediend over geluidsoverlast, later werd die uitspraak door het Hof van Beroep vernietigd. Dit voorbeeld toont aan dat er geen draagvlak was voor de speelpleinwerking, dat omwonenden het recht op spelen juridisch in twijfel trekken en dat dus ook het speelplein via juridische weg het recht op spelen terug moet opeisen. Tijd, geld en energie die zowel door het speelplein, het lokale bestuur en de bewoners anders had kunnen besteed worden. >>

Een sociaal grondrecht als bijvoorbeeld vrije tijd moet body krijgen via concrete beleidsmaatregelen. Maatregelen voor mensen in armoede die een politiek, ambtelijk en maatschappelijk draagvlak nodig hebben. In een tijd waarin solidariteit dreigt weg te glijden naar caritas of onverschilligheid, is het draagvlak voor sociale grondrechten en dus een structurele armoedebenadering broodnodig. Lokale netwerken bouwen elk op hun manier aan het draagvlak voor het recht op vrije tijd voor mensen in armoede. Ze gaan in dialoog met diverse partners uit jeugdwerk, cultuur, sport en welzijn om met goede maatregelen en praktijken rechten effectief te maken. Welzijnsschakels zetten in op dialoognetwerken: ze ondersteunen lokale vrijwilligersgroepen (welzijnsschakels) van mensen met en zonder armoede-ervaring om in hun gemeente de dialoog aan te gaan in de strijd tegen armoede en zo het draagvlak te vergroten.

2. Nood aan alerte hoeders

Er zijn wel juridische manieren om de nationaal en internationaal gewaarborgde sociale grondrechten concreet toegepast te zien in regelgeving en rechtspraak. Maar daarin wegwijs raken is voor burgers niet evident. Het vraagt specifieke expertise en is zeer tijdsintensief. Het is dan ook een goede zaak om een aantal sociale rechten proactief toe te kennen, ook voor de realisatie van het recht op vrije tijd.

In de uitvoering van een aantal Europese en internationale verdragen zoals bijvoorbeeld het Kinderrechtenverdrag, zijn er ook instanties uitgebouwd die moeten toezien op het naleven van rechten. Zo is er voor mensen met een beperking een uitgewerkt instrumentarium om toegankelijkheid te stimuleren: er is het Gelijkekansendecreet, de federale Antidiscrimatiewet en ook het VN-verdrag van 13 december 2006. En het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding als onafhankelijke instantie die de uitvoering van het verdrag moet bevorderen, beschermen en opvolgen. Het Kinderrechtencommissariaat heeft een vergelijkbare opdracht voor het kinderrechtenverdrag.

Een goed netwerk en samenwerking met het middenveld en overheid is voor de hoeders van de grondrechten essentieel. Zo is er de actie 2020 met diverse partners voor mensen met een beperking, de Kinderrechtencoalitie met jeugdwerkpartners of organisaties rond de Millenniumdoelstellingen Armoede die mee de sociale grondrechten monitoren en de pijnpunten aankaarten. Het zijn net die diverse signalen die hoeders van de grondrechten de input geven om de spijker op de kop te kunnen slaan. Een voorbeeld uit de sport:

<<Voor kinderen zonder papieren is erbij horen en zich kunnen ontwikkelen in de vrije tijd belangrijk maar niet altijd evident. Vanuit de sportsector kwamen heel wat vragen over een groep kinderen die zich juridisch in een grijze zone bevinden. In maart 2011 werd een overzichtelijke informatiefiche gemaakt voor de sportfederaties en hun sportclubs over de aansluitingsproblematiek van niet-Belgen als niet-professionele sportbeoefenaars. De informatiefiche is destijds uitgewerkt door een werkgroep samengesteld uit vertegenwoordigers van het Kinderrechtencommissariaat, het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, de Vlaamse Sportfederatie vzw, het Kruispunt Migratie-Integratie en Bloso. Er komen vragen aan bod in verband met aansluiting, terugbetaling medische kosten, tussenkomst ziekteverzekering, sportongeval, ... Kortom een resem informatie waar je als sportclub nood aan hebt om het recht op sport voor deze groepen te realiseren.>>

3. Actieve lokale overheid

Het recht op vrije tijd voor mensen in armoede is sinds het Algemeen Verslag van de Armoede in 1994 sterker in het vizier gekomen en gestimuleerd vanuit concrete beleidsmaatregelen. Zoals de federale middelen voor OCMW's vanuit het Fonds voor Participatie en sociale activering, de stimulansen vanuit Vlaanderen via sectorale decreten jeugdwerk, cultuur en sport en de beleidsprioriteiten, specifieke impulsen via projectmiddelen bv. participatieprojecten en sociaal-artistieke werkingen, en flankerende maatregelen op lange termijn zoals lokale netwerken.

De recente ontwikkelingen in verband met lokale autonomie verontrusten ons. De maatregelen die we opsomden gaven het verhaal rond vrije tijd en sociale grondrechten concrete handvaten, heel specifiek ook naar kansengroepen. Nu lijkt die actieve tussenkomst vanuit de Vlaamse overheid – gedeeltelijk – weg te vallen. Het Participatiedecreet blijft bestaan. Maar voor de sectorale decreten rond een lokaal sport-, jeugd- en cultuurbeleid verandert er heel wat in 2016.

De Vlaamse regering wil vanaf 2016 lokale besturen vrij laten beslissen of ze Vlaamse subsidies voor lokaal beleid in cultuur, jeugd, sport, integratie, strijd tegen kinderarmoede, flankerend onderwijsbeleid of ontwikkelings samenwerking ook effectief gebruiken waarvoor ze bedoeld zijn. Het burgerinitiatief Hart Boven Hard betoogt dat deze maatregel meteen de rechten van burgers op lokale voorzieningen op de helling zet. Ze vrezen dat lokale overheden omwille van besparingen gaan schrappen in lokale voorzieningen zoals o.m. bibliotheken, cultuurcentra, jeugdwerk, laagdrempelig sportaanbod of naschoolse kinderopvang. Zij startten dan ook een spoedpetitie om de vraag om een toekomstgerichte hoorzitting in het Vlaams parlement kracht bij te zetten. Het Kinderrechtencommissariaat is in haar advies genuanceerder over het decentraliseren van bevoegdheden. Zij (en ook wij) geloven in de lokale dialoog om beter en sneller in te spelen op de lokale noden van kinderen en jongeren. Evengoed is er bezorgdheid. Zal een minderjarige in gemeente X wel een gelijkwaardige behandeling krijgen met het aanbod in gemeente Y? Het Kinderrechtencommissariaat pleit ook voor garanties om kwetsbare kinderen extra te beschermen. Zoals altijd is the proof of the pudding in the eating en valt het af te wachten waar we over vijf jaar zullen staan. Maar zowel vrijetijdsaanbieders als het ruimere middenveld uit jeugdwerk, sport, cultuur en welzijn kunnen hier mee aan de kar trekken om ervoor te zorgen dat het recht op vrijetijdsparticipatie, ook voor kansengroepen, gegarandeerd blijft.

4. Vrijetijdsaanbieders uit hun comfortzone

Het kader van de sociale grondrechten veronderstelt een actief tussenkomen van de overheid om grondrechten te faciliteren maar is evengoed een appèl aan vrijetijdsaanbieders om uit hun comfortzone te komen. Het huidige vrijetijdsaanbod is voor een stuk ontoegankelijk – of hoogdrempelig – voor kansengroepen. Enerzijds omdat drempels niet of niet allemaal worden erkend of aangepakt. Anderzijds omdat het aanbod zich niet altijd aanpast of rekening houdt met nieuwe doelgroepen – diverse doelgroepen –. In de praktijk gaat veel aandacht naar betaalbaarheid,

terecht. Het prijskaartje is immers een zeer grote struikelblok voor mensen in armoede. Toch zien we geen toestroom naar gratis activiteiten. Net omdat ook andere drempels de kop op steken. Net daarom is het belangrijk om blijvend werk te maken van de andere B's om recht op vrijetijdsparticipatie te realiseren. De beruchte B's. Ze worden u van alle kanten ingelepeld en ondertussen kan u ze allemaal dromen. Maar we sommen ze voor de goede orde toch maar eens op. Bereikbaarheid – praktische drempel –, Beschikbaarheid – is het aanbod aanwezig en op maat –, Bruikbaarheid – afstemming leefwereld –, Betaalbaarheid, Begrijpbaarheid – communicatie heldere taal –, Betrouwbaarheid. Vooral beschikbaarheid en bruikbaarheid blijven moeilijk. Zicht krijgen op de drempels veronderstelt – zoals we al zeiden – dialoog met mensen zelf. Zoals een jeugdopbouwwerker vinger aan de pols houdt bij een groepje jongeren in een wijk, zoals een straathoekwerker luistert naar de verhalen op de straat, zoals een gezinsbegeleider bij mensen aan tafel schuift.

Vaak moet gevochten worden voor de ruimte om dingen te mogen doen die het reguliere aanbodgerichte werk overstijgen en net de meest kwetsbare doelgroepen bereiken. De enorme tijdsinvestering die outreachend werken vergt, wordt niet altijd verrekend wanneer planners regisseren en overheden subsidiëren.

5. Dialoog

Het recht op vrijetijdsparticipatie wordt soms flagrant met de voeten getreden. Voorbeelden van kinderen die buiten gebonjourd worden in bijvoorbeeld een sportclub omdat ze niet goed genoeg zijn, druisen in tegen ons rechtvaardigheidsgevoel en krijgen uitgebreide media-coverage. <<Zo kreeg een zevenjarige jongen die lijdt aan spierhypotonie, half januari van dit jaar te horen dat hij 'niet goed genoeg' is bij zijn club. Het komt erop neer dat hij twee keer zoveel kracht moet uitoefenen om dezelfde inspanning te leveren als iemand anders. De moeder deed haar verhaal in de pers, volgens haar was de voetbalclub op de hoogte en hadden ze verzekerd dat zijn beperking geen probleem was. >>

De sportsector en -beleid doet de laatste jaren wel degelijk veel inspanningen om sport voor mensen met een beperking verder uit te bouwen. Bijvoorbeeld G-sport Vlaanderen. Maar hoe dan ook, prestaties zijn een essentieel onderdeel van competitiesport, dat moeten we ook niet onder stoelen of banken steken. Het incident uit de krant sluit echter aan bij een breed verspreide, spontane opvatting over mensen met een beperking die we ook terugvinden in het onderwijs, het jeugdwerk of in de muziekschool: mee kunnen is een voorwaarde om erbij te horen. Maar voor een aantal kinderen is meedoen, erbij horen belangrijker dan mee kunnen.

Mensen met een beperking hebben het recht om hun eigen vrijetijdsparcours te volgen, op dezelfde plaats en samen met leeftijdsgenoten, maar anders dan de 'gemiddelde' jongere. Wat hiervoor wel noodzakelijk is, is een dialoog tussen het vrijetijdsaanbod en de jongere en zijn ouders. Een sportclub, school of jeugdvereniging hoeft niet in te gaan op elke vraag van een persoon met een beperking. Maar elk kind en elke jongere verdient wel een antwoord op maat en een persoonlijk gesprek. Dat is het absolute minimum. Het recht op redelijke aanpassing zoals juridisch vastgelegd voor mensen met een beperking vraagt nochtans niks anders.

6. Keuzevrijheid van mensen in armoede centraal

Lokale netwerken vrijetijdsparticipatie voor mensen in armoede zetten in op financiële tussenkomsten maar ze doen dit niet zomaar. Achter de keuzes schuilen principes zoals: groepsparticipatie mogelijk maken, het recht op aangepaste informatie over vrijetijdsparticipatie realiseren, de individuele keuzevrijheid van mensen in armoede respecteren, een gelijkwaardig recht op vrijetijdsparticipatie voor alle mensen in armoede realiseren of het eigenaarschap in initiatieven bevorderen. Vooral die individuele keuzevrijheid realiseren is soms een heikel punt. Soms wordt die vrijheid subtiel ingeperkt door gatekeepers in de culturele sector die voor mensen in armoede

bepalen wat de goede cultuur is. Waardoor soms eenzijdig een aanbod wordt geselecteerd of gecreëerd dat niet meteen bruikbaar is voor mensen in armoede. Terwijl mensen in armoede ook zelf wel, net zoals andere cultuurconsumenten, kunnen en mogen bepalen wat voor hen cultuur is. En wat als het gemeentebestuur vechtsporten maar niks vindt, terwijl het een duidelijke vraag is van en meerwaarde biedt voor kwetsbare jongeren?

Keuzevrijheid inperken kan ook scherper. OCMW's kunnen sinds 2003 middelen krijgen voor socio-culturele en sportieve participatie. Sinds 2013 is dit het Fonds voor Participatie en Sociale Activering geworden. Het recht op participatie wordt hier onder dezelfde noemer opgenomen als het activeringsverhaal. In dit geval: sociale activering. Wat is de impact van de naamsverandering? Enerzijds staat in het recente Koninklijk Besluit geen enkele formele begrenzing voor de gebruikers. Anderzijds horen we van OCMW's dat ze onder druk staan omdat ze strenger worden gecontroleerd op wie recht heeft op de middelen.

Het recht op vrijetijdsparticipatie van mensen in armoede kan en mag niet aan resultaatsverbintenissen gekoppeld worden of voorwaardelijk zijn. In de praktijk zijn de grenzen tussen verplicht en vrijwillig soms flou. In het federaal regeerakkoord staat dat werklozen die meer dan een jaar werkloos zijn, verplicht gemeenschapsdienst moeten doen in ruil voor hun uitkering. Concreet wil dit zeggen dat men hen twee halve dagen per week laat werken. Bijvoorbeeld bij het openhouden van cafetaria's, het assisteren van de lokale groendienst of de vzw's helpen bij hun dagelijkse taken. Deze voorstellen voor gemeenschapsdienst leunen dicht aan bij vrijwilligerswerk en hollen er meteen ook de betekenis van uit.

Ook de keuzevrijheid van kwetsbare kinderen en jongeren is niet evident. Op een rondetafel rond vakantieparticipatie die Demos organiseerde, hoorden we verhalen van kinderen uit voorzieningen die ingeschreven worden voor een zomerkamp, vooral om de vakantieperiode met een beperkt aantal opvoeders te overbruggen. Niet omdat ze vrijwillig voor bijvoorbeeld een danskamp kiezen.

In het doctoraatsonderzoek van Carmen Matthijsen (2004) over activering geven de kansarme gezinnen bij Leren Ondernemen een eigen definitie van 'actief zijn'. Voor hen betekent dit "zoveel mogelijk gebruik maken van je talenten; je inzetten om op te komen voor je rechten en iets te betekenen voor anderen en de samenleving. Belangrijk is dat het niet opgelegd of verplicht is, maar iets wat je graag doet en waar je plezier aan beleeft. Onmisbaar hierbij is dat het sociaal is: werken in groep, samen plezier hebben en beter met elkaar omgaan is belangrijk." (Matthijsen, 2004) Het recht op vrijetijdsparticipatie staat haaks op nuttigheid, mag ook gewoon plezant en vrijblijvend zijn en vooral vertrekken van waar mensen goesting in hebben. Voor minder dan dat komen u en ik ook de deur niet uit.

7. Kansen om te groeien, ook voor de meest kwetsbare mensen

"Iedereen is bij ons welkom", zo luidt het vaak bij een vereniging, cultuurcentrum, bibliotheek en andere spelers in het rijke aanbod aan sport, jeugd en cultuur. En toch nemen de meest kwetsbare groepen niet deel. Al te vaak gaan we uit van de veronderstelling dat mensen niet willen komen – 'ze' zijn niet gemotiveerd, niet geïnteresseerd, niet geëngageerd, niet gekwalificeerd. Het draait echter niet om gissen naar de reden waarom mensen niet participeren, het draait om investeren in de kansen. Via een brede school kan je inzetten op jonge talenten in de buurt. Een armoedevereniging kan door samenwerking met sportclubs kansen creëren. De cultuurdienst kan zelforganisaties betrekken bij hun programmatie en een podium bieden.

We zijn niet pessimistisch, er gebeurt heel wat om de meest kwetsbare doelgroepen kansen te geven, initiatieven te stimuleren en de nood van mensen te signaleren. Toch moeten we waakzaam

zijn dat we blijven vertrekken vanuit het recht op vrije tijd. En oog hebben voor de diversiteit binnen kwetsbare groepen in je stad of gemeente. Hoe we alle – of toch zoveel mogelijk groepen – kunnen bereiken. En onszelf de vraag stellen op welke manier we kijken naar mensen: vanuit een sociaal economisch oogpunt – de werkloze, de man met de kleine portemonnee, vanuit een deficit denken – de gehandicapte, het conflict-denken: de vreemde, de allochtoon? Of beter, vertrekken vanuit een waarderende benadering, vanuit competenties en mogelijkheden: kracht-denken.

Mensen groeien in cultuur, jeugdwerk en sport, jong en oud – van 0 tot 99 jaar –, ook mensen uit kansengroepen. Onze ministers pakken ook uit met ‘Door samenspel scoren’ en ‘Doorgroeien en cultuur’. Mobiliseer uw lokaal bestuur om blijvend in te zetten op vrije tijd als sociaal grondrecht, op gelijke kansen, op groeikansen en gelijkwaardige vormen van participatie (ook na 2016). Werk met uw middenveld om initiatieven te optimaliseren en innoveren. Wees creatief in uw denken en handelen. Laat u – onder andere – vandaag inspireren door anderen. Werk samen in uw lokaal netwerk en daar buiten. Wees uw eigen hoeder en ga in dialoog met diegenen voor wie het recht op vrije tijd geen luxe is.

Tatjana Van Driessche, Inge Van de Walle, stafmedewerkers lokale netwerken en vrijetijdsparticipatie, Demos vzw